

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

<https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series14.2023.29.21>

Онофрійчук Л. М.¹, Пахольчак Є. С.², Онофрійчук С. О.³

Розвиток музикальності школярів на заняттях з хореографії

Стаття розкриває особливості розвитку музикальності школярів у процесі хореографічної підготовки. Обґрунтовано важливість і необхідність музичного виховання і розвитку школярів різних вікових категорій. Підкреслено, що такий підхід є головною умовою для естетичного виховання особистості, її духовного задоволення і ціннісного ставлення до дійсності. Показано структуру музикальності в ракурсі досліджень видатних педагогів і митців. Проаналізовано різноманітні форми організації хореографічної діяльності, прийоми і методи, які необхідно використовувати сучасному фахівцю для діагностування і розвитку музичних здібностей школярів. Показана їх роль у розвитку емоційної чутливості, образності музичного сприймання й оригінальності музичного мислення в танцювальному мистецтві. Висвітлений процес розвитку музикальності школярів на різних етапах роботи (початковому, поглибленому, творчому). Визначено педагогічно-творчий потенціал хореографії, її розвивальні і виховні можливості та особистісно-орієнтований підхід до школярів.

Ключові слова: школярі, музикальність, музичні здібності, хореографія, прийоми і методи

Вступ. Сучасний запит суспільства спрямований на вільний розвиток особистості, створення умов для її самовизначення та самореалізації.

Провідною метою освіти України стає конкурентоспроможність і сучасність, необхідність розробки та впровадження технологій, які б відповідали потребам сьогодення, але без втрат стандартів і попередніх надбань. Тому у найближчому майбутньому варто приділяти першочергову увагу розкриттю кожної індивідуальності, реалізації її унікальних можливостей, сприяти психологічній та соціальній адаптації у соціумі.

Одним із універсальних засобів виховання завжди було і є мистецтво. Саме мистецтво володіє могутньою силою емоційного і морального впливу на особистість, зображує картину світу в єдності думок та почуттів, емоцій і розуму. «Мистецтво – це час і простір, в якому живе краса людського духу» [13, с.54].

Вчені різних галузей науки ретельно вивчають природу впливу мистецтва, особливо музичного, на людину, її психіку, творчість, душевний стан. Музика як вид мистецтва, є основним носієм інформації та засобом спілкування. Одночасно стверджується, що найбільш яскраво та емоційно музика сприймається у взаємозв'язку слухових і м'язових відчуттів, гармонії тіла і душі. Саме в хореографії сприйняття музики відображається у певній дії різноманітних життєвих образів, у формі музичного руху, задоволенні від його краси. Багатогранний вплив на людину зумовлено самою природою танцю як синтетичного виду мистецтва. Через музику

¹ Онофрійчук Людмила Миколаївна, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського, <https://orcid.org/0000-0001-8408-080X>

² Пахольчак Євгенія Сергіївна, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського, <https://orcid.org/0000-0001-5068-0065>

³ Онофрійчук Світлана Олександрівна, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського, <https://orcid.org/0000-0003-2179-7605>

відбувається розвиток духовної і емоційної сфери особистості, через пластику – її фізичне удосконалення, набуття впевненості у власних силах, що дає поштовх до постійного розвитку [3].

Вивчаючи особливості хореографічного виховання в Україні, слід зазначити, що сучасне життя вимагає підпорядкування і оновлення хореографічного навчання до сьогоденних вимог. Тому проблема органічного поєднання музики і хореографії є актуальною на сучасному етапі розвитку мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Шляхи розвитку музикальності досліджували М. Леонтович, В. Верховинець, К. Орф, К. Стеценко та інші. Сучасні вчені-педагогі наголошують на необхідності музичного виховання дітей і молоді (Л. Масол, Н. Миропольська, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Ростовський, А. Щербо, О. Щолокова). Проблемам розвитку музикальності присвятили дослідження Т. Дорошенко, О. Лобова, С. Науменко, Р. Савченко, О. Хижна.

Дослідження різних аспектів феномена музичних здібностей у порівнянні з музикальністю проводили Г. Костюк, О. Леонтєв, Б. Теплов та ін. Самостійну групу джерел становлять праці педагогів-хореографів В. Волчукової, Н. Бугаєць, О. Голдрича, Б. Колногузенка, О. Ліманської, Б. Мартиненко, О. Соляр, А. Чернишової, А. Шевчук та ін., де визначено механізми впливу музики на розвиток танцювальності.

Аналіз наукової літератури дозволяє дійти до висновку, що загальноосвітня школа, як важлива ланка розвитку естетичної культури школярів, недостатньо реалізує дидактичні можливості предметів мистецького циклу і практично не використовує мистецтво хореографії.

Мета статті – висвітлити сутність та структуру поняття «музикальність» та обґрунтувати важливість його розвитку в процесі хореографічної підготовки школярів.

Виклад основного матеріалу. Музикальність, як властивість відчувати красу звуків і розуміти глибину музичного мистецтва, вважається однією із основних умов успішної самореалізації творчої особистості.

Гармонійне поєднання музичного і хореографічного мистецтв у єдине ціле є особливо важливим фактором для естетичного виховання особистості, її духовного удосконалення і ціннісного ставлення до дійсності. Синкретичність хореографічного мистецтва передбачає розвиток акторських, танцювальних умінь і навичок, загальної музикальності і сценічної культури [2].

Ще видатний французький хореограф XVIII ст., реформатор, теоретик мистецтва танцю Жак Жорж Новерр у своїй праці «Листи про танець і балет» стверджував: для того, щоб причарувати око глядача та тримати його у напрузі, балетмейстер повинен бути обізнаним у різних науках: і в образотворчому мистецтві (оформлення сцени та костюмів виконавців), і геометрії (побудова малюнку танцю), і в історії та міфології (сюжети та ідеї для хореографічних постановок). Особливе значення Жак Жорж Новерр надавав музиці. За його словами, вона повинна бути поемою, яка визначає і встановлює рух і дію танцівника. Останній повинен її доповнити серцем та душею, енергією жестів та своєю одухотворенністю.

Новерр вважав, що успішна співпраця композитора з балетмейстром – це основа вдалої постановки, її фундамент, адже хороша музика привертає слух, а цікава хореографічна лексика – око. Саме музичний супровід надає танцю виразності, розкриває людський характер, почуття, думки і події. Ставлення до

музики, музичного супроводу – це одна з перших і неодмінних вимог на заняттях з хореографії [19].

Вивчення особливостей музичного розвитку школярів і, відповідно, розв'язання проблеми розвитку музикальності передбачає уточнення суті феноменів «музичність», «музикальність». Під час розгляду цих категорій було виявлено, що існують розбіжності в поняттях «музичний» і «музикальний». «Музичний» – стосується музики як виду мистецтва; обслуговує потреби осіб, які пов'язані з музикою (освіта, мистецтво, інструмент).

Поняття «музикальність» визначається як здатність особистості емоційно-чуттєво сприймати, відчувати та виконувати музику, а також підкреслює різноманітність музичних здібностей та їхній взаємозв'язок: ладове чуття (здатність відчувати емоційну виразність звуковистотного руху); музично-слухові уявлення (здатність звуковисотного відображення мелодії); чуття ритму (здатність активного рухового переживання музики, відчуття його відтворення). Крім того, до комплексу музичних здібностей дослідники відносять музичну пам'ять і музичне мислення [8]. Це певна властивість людини, яка необхідна для заняття саме музичною діяльністю (Б.Теплов).

Історичними джерелами музикальності, за різними дослідженнями, вважаються інтонації мовлення (Г. Спенсер), звуки природи – спів птахів, тварин, ритми роботи людей, магичні заклинання. Як «результат духовного розвитку людства», музика починалася з поступового розпізнавання висоти, тембру, тривалості звуків, виникнення найпростіших музичних ритмів, форм, ладів. Загалом первісне музикування складалося з кількох елементів — пісні, танцю і поезії, які існували в нерозривній єдності і, найчастіше, супроводжували обряди, трудовий процес і події родинного життя людей. У Давній Греції музикальність сприймалася як соціально цінна якість особистості. Під музикою розуміли триєдність “музичних мистецтв”: танцю як прояву тілесної пластики; поезії як смислоутворюючого начала; і, власне музики (ладу, ритму) [9, 34].

Вивчення структури музикальності передбачає ознайомлення з дослідженнями видатних митців, музикантів. Так, Е. Віллемс, французький дослідник, у своєму визначенні цього поняття виходить з природи музики, її об'єктивних особливостей. Віллемс виділяє три основні елементи музикальності: ритм, мелодію та гармонію. На думку вченого, кожен з них має свою структуру: ритм – темп і такти, мелодія – мелодичні інтервали, гармонія – акорди. Вся ця структура музичних елементів повинна наповнюватись життєвим змістом, розумом і емоційною чутливістю. Результатом цієї взаємодії є розвиток музикальності [20].

На думку О. Ростовського, музичний слух і емоційна чутливість – це дві найважливіші компоненти, які є основною ознакою музикальності, бо без емоційного переживання твору неможливо досягнути його зміст [12].

С. Науменко дійшла висновку, що музикальність включає в себе різноманітні властивості, починаючи з найпростіших слухових до вищих творчих виявів. На думку дослідниці, «природа музичних здібностей є вродженою психомоторно-емоційною властивістю» [10].

Існує слушна думка, що не маючи високого рівня музикальності не можна навчитися справжній танцювальності. На переконання О. Лобової, сприймання музичних творів дає значні можливості для застосування оригінальних видів “хореографічної” діяльності дітей [6]. Педагог радить застосовувати прийом

вслуховування в музику, виявлення образних ознак музичного твору, надання дітям можливості передати його характер танцювальними рухами.

Отже, музикальність – це складне поняття, що характеризується різним поєднанням окремих здібностей, об'єднаних у комплекс. Музикальність поступово розвивається: підвищується рівень музично-слухової культури, здатність відчувати характер музичного твору, співпереживати і виявляти емоційне ставлення до музичного образу; формується звичка прислухатися, порівнювати і оцінювати найбільш яскраві та зрозумілі музичні явища; проявляти продуктивну музично-творчу діяльність.

Однак, на переконання дослідників, у структурі музикальності центральне місце займають процеси активного музичного сприймання, психологічний механізм якого складається з п'яти структурних елементів – емоційного відгуку, музичного слуху, мислення, пам'яті, здатності до співтворчості [13]. Великого значення в цьому процесі набуває вміла й цілеспрямована музично-педагогічна робота вчителя як «інструктора-психолога-керівника». Варто наголосити, що розвиток музикальності – це безперервний процес, який охоплює всі стадії музичного розвитку особистості і відповідно всі вікові етапи її розвитку [8].

З першого, початкового етапу навчання мистецтву танцю, головна увага педагога спрямовується на розвиток музичного сприймання школярів. Адже, музичне сприймання можливе тільки на основі певного кола почуттів, вражень, асоціацій, абстрактного мислення. Це складний багаторівневий процес, зумовлений не лише музичним твором, а й духовним рівнем розвитку особистості.

Велике значення для танцювальних занять має музичний супровід, тому що успіх роботи багато в чому залежить від якісно підібраної музики та професійної роботи акомпаніатора. Музичний супровід має виразно доносити образ, ідею, характер твору. Точність, чітка організованість та спрямованість на досягнення ансамблю з танцюристами; пошуки виконавських виражальних засобів (ясне фразування, яскраві динамічні контрасти) допомагають школярам почути музику та передати свої асоціації у танці.

Одне з найбільш важливих і складних завдань на заняттях з хореографії – розвиток чуття ритму. Важливо, щоб музичний ритм сприймався учнями свідомо, як виразно-емоційний, художньо-змістовний компонент танцю. Учні отримують чіткі уявлення про музичну пульсацію, свободу музично-ритмічного руху (агогіка), фразування, паузи, затакти. Отже, музично-ритмічне виховання школярів у системі музикальності постійно знаходиться у взаємодії зі специфікою танцювальних занять.

Музикальність особливо яскраво виявляється в активній самостійно-творчій діяльності. Учні на практиці, в процесі танцювальних занять засвоюють музичні засоби виразності (мелодія, лад, ритмічний малюнок, темп, динаміка, тембр, вступ, кульмінація, фразування, акцентування). Для цього використовуються вправи: пластичні (виразні рухи, пози, жести); танцювальні (рухи різних за стилем і напрямками танців); музично-ритмічні (вправи, завдання на відображення метричної пульсації і ритмічних малюнків); колективно-порядкові (фігурні та композиційні перебудови); творчі (імітаційні рухи, ігри та завдання); партерна гімнастика (вправи на підлозі на розвиток координації і фізичних здібностей).

На думку В. Кліменка, «координація рухів – дзеркало розумових процесів. Естетичні почуття регулюють рухи думок, образів і дій, націлюючи їх на втілення особистої гармонії в гармонію створених предметів та явищ, щоб вони згодом

випромінювали красу» [4, 197]. Отже, музика і танець у своїй гармонійній єдності – чудовий засіб розвитку емоційної сфери дітей, основа їхнього естетичного виховання.

На другому етапі танцювальної діяльності відбувається усвідомлення художньої значущості пластичних рухів і формування музично-слухових уявлень. Триває процес удосконалення музикальності: педагог повинен систематично залучати учнів до різних форм сценічної діяльності (музично-театралізованих концертів, фестивалів, свят).

Танцювальна творчість допомагає розкрити потенційні можливості школярів, оригінальність, фантазію щодо художнього втілення сценічного образу у роботі над інсценуванням пісень, де є послідовна сюжетна лінія і створюється свій музично-хореографічний образ. В сюжетному танці, сценічно-пластичних епізодах учні залучаються до творчих пошуків у підборі та конструюванні рухів, самостійного творення малюнку танцю. При цьому художньо-емоційний зміст музичного твору повинен сприйматися школярами як невід’ємна складова частина танцю.

Щоб створити атмосферу зацікавленості і творчого пошуку, використовуються оригінальні творчі завдання, які поступово ускладнюються до танцювальних імпровізацій і власних композицій. Пропонується пластично відобразити характер музики (наприклад, І. С. Бах – “Жарт” (Сюїта № 2); А. Вівальді – «Весна», «Зима» (“Чотири пори року”) тощо), зробити аналіз мелодії, музичного супроводу; охарактеризувати особливості метро-ритмічної організації; інтонаційного розвитку, звукового, ладового та тембрального забарвлення.

При постановці танцювальних номерів використовуються інсценування українських народних пісень («Подольночка», «Два півники», «Веснянка», «Дощик», «Ходить гарбуз по городу», «Ой минула вже зима»). Українська пісенна та інструментальна музика надихає і викликає інтерес школярів до національних музично-хореографічних традицій, що сприяє виконавству і творчості, накопиченню знань про національну культуру і народний танець.

На третьому, творчому етапі – здійснюється постановка танців на більш складному музичному матеріалі. Педагог ретельно підбирає музику з багатою палітрою емоцій, яка виховує культуру та естетику руху на найкращих зразках народної чи композиторської творчості. Знайомі танцювальні рухи застосовуються у нових комбінаціях та варіантах.

Послідовна, систематична робота над музично-ритмічними здібностями учнів передбачає використання методів самоконтролю, зміни умов виконання, введення знайомих рухів в імпровізацію і творчу інтерпретацію. Учні демонструють більш осмислене ставлення до музики, відповідно загальної естетично-творчої мети.

На заняттях використовуються такі форми роботи як ілюстрування емоційних реакцій танцюриста за допомогою пантоміми, виконання сольних і парних танцювальних етюдів із предметами, постановка жанрових хореографічних сценок за мотивами байок і гуморесок, робота над хореографічними композиціями за сюжетами казок («Пори року», «Коза-Дерева», «Снігова королева», «Красуня і Чудовисько», «Дюймовочка»).

На етапі здійснення творчого задуму складається композиційний план, відбувається процес відбору музичного матеріалу і пластичних рухів, розробляється драматургічна побудова танцю і його малюнок. На заключному етапі перевірки композиційних рішень, найбільш вдалі і якісні хореографічні мініатюри і композиції демонструються в умовах сценічної діяльності.

Підсумовуючи вищесказане, можемо зробити висновок, що розвиток музикальності є важливою складовою хореографічної підготовки школярів. Вміння свідомо сприймати і відчувати тему-мелодію, уважно прислухатися до виразних музичних інтонацій, творчо втілювати їх звучання в танцювальному образі, дозволяє кожному вихованцю стати справжнім творцем свого танцювального образу.

До перспектив подальших наукових досліджень можна віднести шляхи поліхудожнього розвитку та виховання школярів, аналіз та створення методик для роботи з музично обдарованими дітьми у процесі хореографічних занять.

Література:

1. Василевська-Скупа Л.П., Швець І.Б., Остапчук Л.О. (2022), Шляхи формування національної самосвідомості підростаючого покоління засобами українського музичного мистецтва Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. Вінниченка, Вип.204. С.99-104.
2. Волчукова В.М., Бугаєць Н.А., Ліманська О.В., Тіщенко О.М. (2013), Методика роботи з хореографічним колективом: Основи курсу /Навчально-методичний посібник. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди. 326 с.
3. Голдрич О.С. (2006), Методика викладання хореографії: Навчальний посібник. Львів: «Сполом». 84 с.
4. Клименко В. В. (1997), Психологические тесты таланта. Харьков : Фолио. 414 с.
5. Колногузенко Б. (2012), Методика роботи з дитячим хореографічним колективом. Ч. I : Хореографічна робота з дітьми : навчальний посібник. Харків : ХДАК, 2012.
6. Лобова О. (2017), Педагогічні основи музично-хореографічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. № 8 (72).
7. Мартиненко О. (2014), Теорія та методика роботи з дитячим хореографічним колективом (дошкільний вік) : навчальний посібник для студентів напряму підготовки 6.020202 “Хореографія”. Бердянськ : БДПУ. 301 с.
8. Мозгальова Н.Г. (2015), Музичні здібності, їх сутність і розвиток в процесі інструментально-виконавської підготовки вчителів музики// Педагогіка вищої та середньої школи : збірник наукових праць. Кривий ріг, Вип.41. С.45–51.
9. Музична педагогіка: Навчальний посібник (2006), К.: КНУКіМ, 188 с.
10. Наumenко С. І. (2015), Особливості діагностики музичних здібностей дошкільників // Освіта та розвиток обдарованої особистості. № 1.
11. Онофрійчук Л.М. (2015), Розвиток естетичної культури школярів у процесі позакласної музичної діяльності Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми//Зб. наук. праць – випуск 41 /Редкол. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер». С. 115-120.
12. Ростовський О.Я. (2011), Теорія і методика музичної освіти: Навч.-метод. посіб. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан. 640 с.
13. Соляр Л.В. (2021), Методичні аспекти розвитку музичних здібностей молодших школярів у процесі вивчення хореографії. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Випуск 79, том 2. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи.
14. Сухомлинський В.О. (1977), Павлівська середня школа // Вибр.твори: У 5-ти т. Т. 4. К. 390 с.
15. Чернишова А. (2014), Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів початкових класів до викладання хореографії :автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир. 262 с.
16. Шевчук А. (2016), Дитяча хореографія : навчально-методичний посібник. 3-тє вид., зі змін. та доп. Тернопіль : Мандрівець, 288 с.
17. Теорія та методика музичного виховання дітей дошкільного віку: навч.посіб. (2017) /С.І. Матвієнко. Ніжин: НДУ ім.М.Гоголя, 297с.

18. LM Onofrichuk, IS Sidorova. (2017), Conceptual approaches to the formation of the basics of students' aesthetic culture Development and modernization of social sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine: Collective monograph. Vol. 3. Lublin: Izdevnieciba "Baltija Publishing", P.154-170.

19. Pappacena F. (2011), Noverre's letters sur la danse the inclusion of dance among the imitative arts Flavia Pappacena.

20. Структура музикальності та її характеристика: <https://repetitor.org.ua/struktura-muzikalnosti-ta-yiyi-harakteristika>

ONOFRIICHUK LUIDMYLA, PAKHOLCHAK YEVENIIA, ONOFRIICHUK SVITLANA.

Development of musicality of schoolchildren in the process of choreographic training.

The article reveals the peculiarities of the development of musicality of schoolchildren in the process of choreographic training. It is substantiated the importance and necessity of musical education and development of schoolchildren of different age categories. It is emphasized that this approach is the main condition for the aesthetic education of the personality, its spiritual satisfaction and valuable attitude to reality.

The structure of musicality is shown in the perspective of research by outstanding teachers and artists. Various forms of organization of choreographic activity, techniques and methods that must be used by a modern specialist for diagnosis and development of musical abilities of schoolchildren are analyzed. Their role in the development of emotional sensitivity, the imagery of musical perception and the originality of musical thinking in dance art is shown. The process of developing musicality of schoolchildren at different stages of work (initial, advanced, creative) is highlighted. Pedagogical and creative potential of choreography, its developmental and educational possibilities, personally oriented approach to schoolchildren are defined.

Keywords: schoolchildren, musicality, musical abilities, choreography, techniques and methods.

References:

1. Vasylevska-Skupa L.P., Shvets I.B., Ostapchuk L.O. (2022), Ways of forming the national self-awareness of the younger generation by means of Ukrainian musical art Scientific Notes. Series: Pedagogic sciences. Kropivnytskyi: Vinnytsenko Central State University, Issue 204. P.99-104.

2. Volchukova V.M., Bugaets N.A., Limanska O.V., Tishchenko O.M. (2013), Methodology of working with a choreographic team: Basics of the course / Instructional and methodological manual. Kharkiv: H.S. Skovoroda KhnPU. 326 p.

3. Goldrich O.S. (2006), Choreography Teaching Methodology: A Study Guide. Lviv: "Spolom". 84 p.

4. Klimenko VV (1997), Psychological tests of talent. Kharkov: Folio. 414 p.

5. Kolnoguzenko B. (2012), Methods of working with a children's choreographic team. Ch. I: Choreographic work with children: a study guide. Kharkiv: KhDAK.

6. Lobova O. (2017) Pedagogical foundations of musical and choreographic training of future teachers of preschool educational institutions. Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies. No. 8 (72).

7. Martynenko O. (2014), Theory and methods of working with a children's choreographic group (preschool age): a study guide for students of the training direction 6.020202 "Choreography". Berdyansk: BDFPU. 301 p.

8. Mozgalova N.G. (2015), Musical vibes, their day and development in the process of instrumental and vikonian training of music teachers// Pedagogy of higher and middle school: a collection of scientific practices. Kriviy rig, Vip.41. pp.45–51.

9. Musical pedagogy: Teaching manual (2006), K.: KNUKiM, 188 p.

10. Naumenko S. O. (2015), Features of diagnosis of musical abilities of preschoolers // Education and development of gifted personality. No. 1.

11. L.M. Onofriychuk (2015), Development of aesthetic culture of schoolchildren in the process of extracurricular musical activities. Modern information technologies and innovative teaching

methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems//Coll. of science works - issue 41 / Redcol. Kyiv-Vinnitsia: "Planer" LLC. P. 115-120.

12. Rostovsky O.Ya. (2011), Theory and methodology of music education: Teaching method, manual. Ternopil: Educational book - Bohdan. 640 p.

13. Solyar L.V. (2021), Methodical aspects of the development of musical abilities of younger schoolchildren in the process of studying choreography. Scientific journal of the M.P. Drahomanov NPU. Issue 79, volume 2. Series 5. Pedagogical sciences: realities and prospects.

14. Sukhomlynsky V.O. (1977), Pavlyshka secondary school // Selected works: In 5 volumes, T. 4. K. 390 p.

15. Chernyshova A. (2014), Professional and pedagogical training of future primary school teachers for teaching choreography: autoref. thesis ... candidate ped. Sciences: 13.00.04. Zhytomyr. 262 p.

16. Shevchuk A. (2016), Children's choreography: educational and methodological guide. 3rd ed., with changes. and additional Ternopil: Mandrivets, 288 p.

17. Theory and methods of musical education of preschool children: teaching manual. (2017) /S.I. Matvienko. Nizhin: NSU named after M. Gogol, 297 p.

18. LM Onofrichuk, IS Sidorova. (2017), Conceptual approaches to the formation of the basics of students' aesthetic culture Development and modernization of social sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine: Collective monograph. Vol. 3. Lublin: Izdevnieciba "Baltija Publishing", P.154-170.

19. Pappacena F. (2011), Noverre's letters sur la danse the inclusion of dance among the imitative arts Flavia Pappacena.

20. The value of the work of Jean-Georges Nover "Letters about dance and ballet" (1760):https://vuzlit.com/774686/znachennya_roboti_zhana_zhorzha_novera_listi_tanets_balet_1760.

21. The structure of musicality and its characteristics: <https://repetitor.org.ua/struktura-muzikalnosti-ta-yiyi-harakteristika>